

Even uw aandacht...

*Deze 'smaakmaker' laat u toe kennis te maken met dit werk.
Dit tekstfragment mag niet gebruikt worden voor opvoering. Het
mag niet worden gedownload, afgedrukt of verder verspreid.
Indien deze smaakmaker u bevalt, raden we u aan het volledige
toneelstuk te ontlenen en te lezen voor u tot de aankoop van
boekjes voor opvoering beslist.*

Veel leesplezier!

HET HEKSENPROCES VAN JEANNE PANNE

Een oorspronkelijk toneelstuk
gebaseerd op een historisch proces

door

1880
Paul Houwen

Toneelfonds J. Janssens – Antwerpen
2000
Nr. 2546

OPVOERINGSRECHT

Het opvoeringsrecht wordt verkregen na aankoop van tenminste VIJFTIEN tekstboekjes bij de uitgever en na betaling van de verschuldigde opvoeringsrechten aan:

S.A.B.A.M.
Aarlenstraat 75-77
1040 Brussel
www.sabam.be

Na aankoop van het verplicht aantal boekjes krijgt men van de uitgever een aanvraagformulier dat, degelijk ingevuld, minstens vier weken de opvoering(en) naar S.A.B.A.M. moet worden gestuurd.

Men is volgens de Auteurswet strafbaar als men gebruik maakt van gekregen, gehuurde, geleende of gekopieerde boekjes.

Wanneer men niet voldoet aan de hier opgesomde voorwaarden, worden de geldende opvoeringsrechten met 100% verhoogd.

Voor Nederland wende men zich tot:

Stichting Bredero Auteursrechtenbureau
Valeriaanstraat 13
1562 RP Krommenie
www.stichtingbredero.nl

BELANGRIJKE OPMERKING !

Alle rechten voorbehouden. Iedereen die toestemming verkreeg het stuk *HET HEKSENPROCES VAN JEANNE PANNE* op te voeren moet de naam van auteur *PAUL HOUWEN* vermelden in alle publicaties die n.a.v. de voorstellingen verschijnen.

De auteursnaam moet onmiddellijk onder de titel vermeld worden, in een lettertype minstens half zo groot als dat van de titel, maar minstens twee keer zo groot als dat waarin de naam van de vertaler, regisseur en spelers wordt vermeld.

Wettelijk depot D/2000/0220/039
ISBN- 978- 90-385-06494

© 2000 Toneelfonds J. Janssens/ Paul Houwen
www.toneelfonds.be

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvuldigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, internet of op welke wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

Toneelfonds J. Janssens – Te Boelaerlei 107 – 2140 Bght Antwerpen
Tel 03 366 44 00 . Fax 03 366 45 01 . info@toneelfonds.be

PERSONAGES

(onbeperkte bezetting)

JEANNE PANNE

DE JONGE JEANNE PANNE

ZEVEN KINDEREN

MOEDER VAN JEANNE PANNE

MEESTER ANTHEUNIS WILLAERT, wethouder en lid van de vierschaar

MEESTER EVERAERDT VANDENBERGHE, dokter in de medicijnen en lid van de vierschaar

MEESTER MATTHIJS REYNAERT, licentiaat in de elogie en lid van de vierschaar

BURGGRAAF IGNACE LAMMENS VAN BROUCKERHOUDT, burgemeester van de stad Nieuwpoort en voorzitter van de vierschaar

MEESTER ADRIAEN VANDEWALLE, baljuw van Nieuwpoort

DON ANTONIO DI PIMENTAL, gouverneur van koning Filips IV van Spanje en de Nederlanden

DONNA DI PIMENTAL, zijn echtgenote

MONSEIGNEUR GUILLAUME VANDERSTERREN, bisschop van Ieper

PIETER DANNEELS, eerste soldaat

TWEEDE SOLDAAT

JAN JACOBS, getuige

JEANNE VAN BORDELLEN, getuige en moeder van Marie-Françoise

MARIE COURSENS, getuige en moeder van Rykewaert Schroo

JORIS DE MEESTER, getuige en stadsbode

ADRIANEKEN BRUNEEL, moeder van Katelijne

JEANNEKEN VANDERZYPEN, getuige en vrouw van Jan Pannaert

PIETER DE COCQ, getuige en kanonnier

PIETER DE BRUYNE, getuige en knecht van Jeanne Panne

DECOR

Een breed speelvlak dat drie simultane decors toelaat. Centraal de rechtbank met de vierschaar, de notabelen en de getuigen. Links de cel met een baal stro en foltertuingen. Rechts de bakkerij van Jeanne Panne met een tafeltje, twee stoelen, een hoge kast met planken waarop enkele broden liggen, flessen, potten met kruiden en enkele boeken. De vloer van de bakkerij bestaat uit een laagje zand.

(Als het licht opgaat, zit Jeanne Panne op de baal stro in haar cel. Het licht is op haar geconcentreerd.)

JEANNE PANNE : Dit is de laatste dag van mijn leven. Ik weet het zeker. Over enkele uren begint het proces waarop de hoogwaardige en edelachtbare heren van kerk, staat en magistratuur onomstotelijk zullen bewijzen dat ik een heks ben. Vanavond nog ga ik de brandstapel op om door de kracht van het vuur te worden verteerd. Er mag van mij niets meer overblijven.

Ik ben erop voorbereid. De laatste twee maanden zijn voor mij een hel geweest. Ik werd gefolterd, geschopt en geslagen tot de pijn zo ondraaglijk werd dat ik bereid was tot alles.

Ja, ik heb toen bekend dat ik een heks was, dat ik gemeenschap had met de duivel, en dat soort onzin. Als ze de pijn met spijkers in je lichaam slaan, word je echt gek. Je verliest elke zin voor realiteit, het wordt zwart voor je ogen, je huilt en schreeuwt tot je maar één ding meer wilt: dat het ophoudt. En het kan maar ophouden, als je toegeeft. Dus je geeft toe, je verkoopt de leugen om verlost te zijn. Vrij van de pijn. Niets meer voelen. Dat is de enige wens.

Ik heb dus bekend. Onder “torture” zoals dat officieel heet. En deze bekentenis is meer dan voldoende om straks tot de brandstapel veroordeeld te worden. Oh ja, ze zullen er nog wel een aantal bange leugenaars als getuigen bijsleuren. Kwestie van de schijn hoog te houden en het geweten van kerk, staat en magistratuur te sussen. Ze zullen voor de zoveelste maal een onschuldige veroordelen als compensatie voor hun eigen zwakheid en onwetendheid. Vandaag herhaalt zich de geschiedenis. Ook de geschiedenis van mijn familie. Want mijn vader is hier in Nieuwpoort op de brandstapel gestorven in het jaar 1603. Ik was toen tien jaar oud.

(Jeanne Panne, 10 jaar oud, kort na de terechtstelling van haar vader. Ze zit te schrijven aan tafel in de bakkerswinkel. Als het licht opgaat is ze bezig met de laatste zin. Ze herleest wat ze geschreven heeft. Beide Jeannes zijn even samen belicht. Daarna alleen licht op de jonge Jeanne.)

JONGE J.P. : Liefste papa, waar ben je nu? Al twee volle manen zijn er voorbij sinds je niet meer bij ons bent. Ze zeggen dat je een tovenaar was. Ze zeggen dat je moest verbrand worden en dat je nu in de hel bent. Ik geloof het niet. Je bent ergens elders, maar ik weet niet waar. Ik voel dat ik nog met je kan praten. Het is net alsof je dingen in mijn oor fluistert. Ik ben zo blij dat je mij hebt leren lezen en schrijven. Ik schrijf alles op wat je in mijn oortje zegt. Zo zal ik nooit vergeten hoe ik moet schrijven en lezen. Ik wil slim zijn. Vertel mij nog vele dingen. Liefste papa, ik zie je graag. Wat moet ik doen, als de andere kinderen mij komen plagen en mij uitlachen?

(Op dat ogenblik stormen 5 à 7 kinderen het toneel op en beginnen tergend te zingen.)

KINDEREN : Jeanne is een zotje

Met een ringel op haar kopje.

Ze is de dochter van een tovenaar.

We stoven ze in een potje gaar.

(Ze lachen. Jeanne houdt haar handen op haar oren)

Jeanne is een zotje.

Met een ringel op haar kopje.

Ze is nog minder dan een sprot.

Want ze gelooft niet in God

(De kinderen nemen zand van op de vloer en gooien ermee naar Jeanne. Dan lopen ze weg. Tijdens het gooien krimpt Jeanne ineen.)

(Het licht op de jonge Jeanne gaat langzaam uit. Licht op Jeanne Panne in haar cel.)

JEANNE PANNE : Mijn moeder was razend, maar ze wist niet hoe ze met haar razernij moest omgaan. Ze wilde de kinderen die mij kwamen pesten een flink pak rammel geven, maar ze durfde niet. Sedert de terechtstelling van mijn vader, Jan Dedeyster, liepen wij al genoeg over de tongen. Wij waren uitschot geworden. Mijn moeder had de moed niet die kinderen op hun nummer te zetten. Zoiets kon alleen maar van kwaad tot erger leiden, vond ze.

Ze reageerde haar onmacht op mij af. Ze zei dat ik de boeken van mijn vader beter in de kast liet liggen. En vooral dat lezen en schrijven uit den boze waren, zeker voor een meisje. Daar kon alleen maar onheil van komen. Ze stelde mijn vader als negatief voorbeeld voorop. Hij was één van de weinige Nieuwpoortenaren die kon lezen en schrijven. Hij had het wel tot schepen van de stad gebracht, maar zijn geleerdheid had hem later flink de das om gedaan. Omdat hij meer wist dan de anderen, begrepen ze zijn wijsheid en inzicht niet. Hij kende het grote kruidenboek van Dodoens uit het hoofd, maar telkens hij geraadpleegd werd door zieke mensen, liet hij niet na in het grote kruidenboek te bladeren tot hij bevestigd zag wat hij al wist.

Ik hoor het hem nog zeggen: zelfkritiek is de hoogste vorm van wijsheid. Hij heeft veel mensen genezen, maar niet allemaal. Voor wie hij genas, was hij een medicijnman. Voor de anderen een duivelse tovenaars. Helaas is de kennis van het menselijk lichaam zo beperkt dat hij op de duur meer vijanden dan vrienden had.

Ondanks het verbod van mijn moeder, nam ik elke gelegenheid te baat mij te bekwamen in de kennis van het grote kruidenboek en van de andere boeken van mijn vader. Ik genoot heimelijk van wat ik wist. Ik hield van de spreuken die we bij het belezen gebruikten. Als een vrouw betrekkingen heeft gehad en ze wil niet zwanger worden, geef je ze bepaalde kruiden, terwijl je haar beleest:

Wormen, wormen vliedt,

‘t Is Jezus van Nazareth

Die het gebiedt.

Eet de aarde ,

Maar de vruchten niet.

JONGE J.P. : (*zit aan tafel en leest luidop in een dik boek.*)

Wormen, wormen vliedt,
 't Is Jezus van Nazareth
 Die het gebiedt.
 Eet de aarde ,
 Maar de vruchten niet.

(*haar moeder komt binnen.*)

MOEDER : Hoe vaak heb ik je niet verboden vaders boeken te lezen! Jeanne, alstublieft, wees gehoorzaam! We blijven maar met zijn tweeën meer over. We moeten leven als gewone mensen. Smijt al die geleerdheid over boord.

JONGE J.P. : (*doet het boek dicht*) Mama, in deze boeken zit de ziel van papa. Ik wil zijn ziel blijven vasthouden.

MOEDER : Je bent een onnozel kind. Je vader is dood, omdat hij terechtgesteld werd. En hij werd terechtgesteld, omdat hij te veel wist en de mensen met zijn kennis wou helpen. Wie de mensen wil helpen, valt altijd op zijn bek. Het enige wat telt, zijn jij en ik. Wij moeten voor onszelf zorgen, en niet voor de anderen.

JONGE J.P. : Dat is niet waar! Papa zegt in mijn oor dat ik even veel moet weten als hij.

MOEDER : (*verbaasd*) "Papa zegt in je oor?"

JONGE J.P. : Ja, ik hoor bijna elke nacht de stem van papa, als ik in bed lig. Hij vertelt me wat ik moet doen.

MOEDER : Oh nee! Ben je gek geworden? Wat bezielt je?

JONGE J.P. : Mama, ik ben niet gek. Of papa nu in de hemel, de hel, het vagevuur of ergens elders is, dat weet ik niet. Maar ik hoor zijn stem. Hij praat met mij. Hij zegt me wat ik moet doen.

MOEDER : "Hij zegt je wat je moet doen!" Als je niet vlug met al die fantasieën ophoudt, zal iedereen je voor zot verklaren. En ik zal de eerste zijn om dat te doen!

JONGE J.P. : Maar, mama, het is waar! Elke nacht als ik slaap, krijg ik bezoek van papa. Ik zie hem niet echt, of toch niet duidelijk. Maar ik *hoor* hem zeer goed. Hij vertelt me over alles wat hij weet. Hij *zegt* me wat ik moet doen. En jij hebt me toch altijd gezegd dat ik moest doen wat papa zei.

MOEDER : Ja, als hij nog leefde. Maar nu is hij dood. 't Is jammer genoeg amen en uit met papa. En jij moet ophouden met over hem te fantaseren.

JONGE J.P. : Fantaseren? Ik fantaseer niet! Ik hoor papa echt!

MOEDER : Dat is niet waar! Dat kan niet zijn!

JONGE J.P. : 't Is wel waar!

MOEDER : Je bent onnozel!

JONGE J.P. : Ik ben niet onnozel!

MOEDER : Jawel!

JONGE J.P. : Nee, nee, nee, nee, nee!

MOEDER : (*luid, krachtig en lang*) Jeanne ...!

JONGE J.P. : (*sluip rond haar moeder*) Je mag de ziel van papa niet kapotmaken. Papa leeft in mij en ik wil hem voor altijd bewaren. Papa is mijn grote vriend. Niemand zal hem van mij afpakken. Ook jij niet, ma!

MOEDER : (*loopt naar Jeanne toe en slaat haar heftig in het gezicht*) Jeanne, je bent een heks!

(*Lichtverandering; overgang naar de cel*)

JEANNE PANNE : Ik was dus een heks. Niet dat mijn moeder het letterlijk bedoelde. Ze wist natuurlijk wel beter, maar ze was bang. Ze wilde niet dat ik mij met vaders kennis en wetenschap bezighield, omdat daar alleen maar onheil kon van komen. Eigenlijk verlangde ze naar een gewoon leven, het leventje van de mensen van Nieuwpoort, van wie de horizon niet verder reikt dan de duinruggen aan de ene kant en de zee aan de andere kant. Binnen die grenzen moet zich een voorspelbare tocht van geboorte tot dood afspelen. Als de geboorte al niet meteen tot de dood van het kind leidt, zijn de eerste zes jaren van cruciaal belang. Wie de leeftijd van zes zonder grote problemen haalt,

heeft een redelijke levensverwachting. Als het weer meeslaat, bezorgt de oogst voldoende brood. En de zee is onuitputtelijk. We kunnen hier niet klagen. Onze vissers werpen het voedsel uit de zee in voldoende hoeveelheden aan de wal. Wat het voedsel betreft, leven we hier al bij al in een goede streek. Dat is geen probleem.

Maar elke familie kan door ziekte geslagen worden en dat hebben we veel minder in de hand. Een vader kan radeloos met zijn stervend kind in de armen naar de pastoor lopen. Die spreekt er de zegen over uit en zalft met het Heilig Oliesel, maar het kind gaat dood.

Dit maakt me verschrikkelijk opstandig. Niet het Heilig Oliesel, maar de machteloosheid om zieke mensen te genezen. Onze kennis is zo beperkt. Wat weten we van het menselijk lichaam?

De wil om mensen te genezen is het grote motief van mijn leven geweest. De boeken van mijn vader en mijn eigen zoektocht naar het inzicht in de werking van het menselijk lichaam, hebben mijn leven bepaald. Maar ook alle onheil dat over mij gekomen is.

Ik ben door niets gespaard gebleven. Samen met mijn man, Jan Panne - die vier jaar geleden gestorven is - heb ik elf kinderen ter wereld gebracht. Tien ervan zijn gestorven. Alleen het jongste, Joorkin, is in leven gebleven. De jongen is nu veertien jaar oud en vanaf morgen een ongelukkig weeskind dat gebukt zal gaan onder een familiegeschiedenis die weegt als lood.

Ik denk vaak aan hem. Aan Joorkin, mijn enig kind. Hij is helemaal anders als ik, een beetje eenzellig, zwijgzaam eigenlijk. Ik heb hem vaak verteld over mijn vader en ook over mezelf. Ik wou mijn kennis aan hem overdragen, maar dat is niet gelukt. Joorkin luistert en Joorkin zwijgt. Daarna staat hij meestal op, gaat het huis uit en loopt naar de hoge duin. Daar staat hij dan pal in de wind en kijkt naar de zee, zijn tweede moeder.

Ze zal goed voor hem zorgen. *(langzaam donker)*

(Trompetgeschal; in een imposante stoet komt de rechtbank op. Voorop lopen twee soldaten. Na hen achtereenvolgens meester Antheunis Willaert, meester

Everaert Vandenberghe, meester Matthijs Reynaert, burggraaf Ignace Lammens van Brouckerhoudt, Meester Adriaen Vandewalle, Don en Donna Antonio di Pimental, tenslotte Monseigneur Guillaume Vandersterren. De vierschaar en de baljuw gaan achter de centrale tafel staan; links staan de Pimentals voor hun zetels; rechts de bisschop voor zijn zetel. Als de muziek ophoudt, begint de eerste soldaat onmiddellijk te spreken.)

1ste SOLDAAT : De rechtbank van de stad Nieuwpoort verwelkomt op plechtige wijze en met het grootste respect hare excellentie Donna di Pimental en haar doorluchtige echtgenoot Don Antonio di Pimental, gouverneur van zijn Koninklijke Hoogheid Filips IV, koning van Spanje en de Nederlanden. *(Ze gaan zitten)*

Monseigneur Guillaume Vandersterren, bisschop van Ieper. *(Hij gaat zitten.)*

Het Openbaar Ministerie vertegenwoordigd door meester Adriaen Vandewalle, baljuw van de stad Nieuwpoort. *(Telkens een volgend personage wordt aangekondigd gaat hij zitten)*

De vierschaar voorgezeten door burggraaf Ignace Lammens van Brouckerhoudt, burgemeester van de stad Nieuwpoort, en bijgestaan door meester Matthijs Reynaert, licentiaat in de elogie, meester Everaert Vandenberghe, dokter in de medicijnen en meester Antheunis Willaert, wethouder.

(Licht verzwakt op de rechtbank; licht op Jeanne Panne in haar cel.)

JEANNE PANNE : De trompetten. Het ogenblik is aangebroken. Probeer je sterk te houden. Geef niet toe, zoals tijdens de foltering, maar hou je waardigheid. Ja, dat is het allerlaatste wat van mij rest: mijn waardigheid *(ze staat recht)*, mijn waarde als mens. Ik ben steeds een mens geweest onder de mensen, al hebben die mensen van mij een gek gemaakt.

(Muziek; uit de rechtbank vertrekken de twee soldaten. Ze marcheren naar de cel van Jeanne en doen haar rechtstaan. Ze leiden haar naar de rechtbank. Bij aankomst einde van de muziek.)

BURGEMEESTER : Ik verklaar de zitting van de rechtbank van de stad Nieuwpoort voor geopend in de zaak tegen de vermeende heks Jeanne Panne. Meester Matthijs Reynaert, lees de beschuldigingen voor, zodat iedereen ze kan aanhoren en weten dat in onze stad recht gesproken wordt overeenkomstig de wetten van zijne Majesteit Koning Filips van Spanje en de Nederlanden. Meester Reynaert!

REYNAERT : Voor ons staat Jeanne Panne, geboren in 1593 als dochter van Jan Dedeyster en Cathelijne Goossens. Heden, op 16 mei van het jaar 1650 is zij 57 jaar oud en sinds 1646 weduwe van Jan Panne. Zij is uitbaatster van de bakkerij gelegen op de noordwesthoek van de Sint Mariestraat en de Woekerstraat te Nieuwpoort.

Jeanne Panne moet zich voor de heren der wet en der kanselarij verantwoorden voor de volgende haar ten laste gelegde feiten: ten eerste, het voeren van tovenarij met schadelijke gevolgen voor de inwoners van Nieuwpoort. Ten tweede, het openlijk verdedigen van haar vader Jan De Deyster, oud-schepen van de stad Nieuwpoort en alhier op 17 januari 1603 verbrand wegens tovenarij. Tevens wordt Jeanne Panne beschuldigd van het uiten van meningen die niet stroken met deze van de katholieke kerk. Ten derde, het hebben van een duivelsteken in de hoogste graad en bekend te hebben sinds drie jaar heks te zijn, en met haar duivel "Tweeblanken" genaamd, betrekkingen te hebben gehad tijdens en na de Sabbatdagen die alhier gehouden werden op het Kasteelland en waaraan zij viermaal heeft deelgenomen. Ten vierde, de onwettige uitoefening van de geneeskunde en het voorspellen en oproepen van onheil. Al deze beschuldigingen kunnen samengevat worden in één woord: hekserij!!